

Prevzetnost ali pristranost

»Ker govorite moj jezik, meni ni treba govoriti vašega.«

Angleščina je resda postala svetovni jezik, kar pa še zdaleč ne pomeni, da je povsod in vselej zaželeno. (David Crystal)¹

Glavne teme tega prispevka se nisem domislil iznenada. Počasi je dozorevala v meni več desetletij, ne da bi se kdaj dokončno izoblikovala. Oktobra lani pa me je Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije zaprosilo, da jih zastopam na konferenci v Pisku na Češkem. Tema konference je bila: Evropa – skupnost enakopravnih jezikov: Prva mednarodna konferenca prevajalcev, tolmačev, učiteljev in vseh, ki jim je mar usoda tako imenovanih malih evropskih jezikov. Konferenca mi je ponudila priložnost (pravzaprav me je prisilila), da sem zbral vsaj nekatere od teh mnogih tavajočih idej in jih spravil v ustrezno obliko.

Morda bi se moral v začetku opravičiti Jane Austen, ker sem si izposodil ter nekoliko priredil naslov enega njenih najbolj znanih romanov. Verjetno pa bi mi lahko bilo oproščeno glede na to, da ti dve besedi, *prevzetnost* in *pristranost*, še najbolj ustrezata dejanskemu stanju. Govorci »glavnih« jezikov v javnosti radi obravnavajo »manjše« jezike kot neke vrste eksotično nadlogo. Pogosto se to odraža v njihovi nepripravljenosti, da bi poskušali vsaj najobičajnejša lokalna imena izgovarjati kolikor toliko pravilno. Spominjam se na primer britanskega predavatelja, ekonomista, ki je v svojem nagovoru poslušalcem v Splitu večkrat poznavalsko omenjal znano »Zagrebakka Bankah«. Prepričan sem, da bi – četudi le iz vljudnosti – lahko spravil skupaj vsaj »Zagrebachka«. A čemu bi se trudil, če č ni nič drugega kot nepomembna nadloga?

Trenutno je v Sloveniji ta odnos navidezne brezbriznosti do »inferiornih« jezikov čutiti tudi na različnih področjih delovanja, ki se nanašajo na Evropsko unijo. Iz slovenščine v angleščino bo treba prevesti praktično celotno zakonodajo. To je ogromen, zelo zahteven in odgovoren podvig, ki bo zahteval poleg vsaj 30 polno zaposlenih prevajalcev še številne, ki bodo sodelovali pogodbeno; vsi ti bodo prevajali iz slovenščine v ciljni jezik – praviloma angleščino. To pa je v bistvu v nasprotju s stališči EU, da mora biti prevajalec vedno le domači govorilni jezik. Kje pa naj najdemo zadostno število ustrezno usposobljenih

domačih govorcev angleščine, francoščine, nemščine itd., katerih znanje slovenščine je dovolj dobro, da jim omogoča sodelovanje pri tem mogočem projektu? Odgovor je: najbrž nikjer. In zakaj? Zato ker se ti domači govorci glavnih jezikov, ki živijo v tujini, praviloma raje odločajo za »mehkejšo« možnost, tj. poučevanje (lastnega jezika). Nekateri se – tako, bolj za zabavo kot zares – ukvarjajo s prevajanjem, malo pa je takih, ki jemljejo to dejavnost dovolj resno, da so lahko v resnično pomoč v časih, ko je prevajanje na preizkušnji. (V tem pogledu Slovenija seveda ni osamljena: baltske države so se že soočile s tem problemom, kmalu pa jim bodo morda sledile še Hrvaška, Makedonija in druge.) Na kratko, srečujemo se z naslednjo dilemo: da bi se reintegrirala v Evropo, je Slovenija prisiljena govoriti »v drugih jezikih«, kajti Evropa ne bo odgovarjala v slovenščini. Tu ni izbire.

V nadaljevanju bi želel podati svoje osebno in poklicno (strokovno) videnje teh, včasih težavnih odnosov med »jeziki večjega in manjšega dometa« v Evropi, kot smo jih vljudno poimenovali. Kadar pa ne izbiramo besed, jim pravimo kar »veliki in mali« jeziki. Vzrok, da si sploh drznem govoriti o teh rečeh, je pripisati dejstvu, da sem kot domači govorec angleščine skoraj dvajset let živel in delal v različnih krajih srednje in vzhodne Evrope – večinoma pa v Sloveniji, kjer živim od leta 1990.

Kot prevajalec in jezikovni lektor, ki se ukvarja večinoma s prevodi iz slovan-
skih jezikov, se neprestano srečujem z enakimi težavami, kot jih imajo moji slovenski in hrvaški kolegi, ki pa v nasprotju z mano ne prevajajo v materinščino, temveč v tuj jezik – angleščino. In prav zaradi tega, ker delim z njimi enake probleme, čutim, da jih lahko razumem. Povrh vsega pa občudujem njihovo spret-
nost, znanje in predanost strokovnemu delu, kajti njihova naloga je težja od moje.

V obdobju socializma, zlasti pa v sedemdesetih in osemdesetih letih, so v večini dežel srednje in vzhodne Evrope cvetele (večje) založniške hiše, ki jih je financirala država. Mnoge od teh, na primer Corvina Press na Madžarskem in Državna založba v Sloveniji, so se obdržale do današnjega dne. V socialističnem sistemu so založniki izdajali knjige, ki so bile pogosto kakovostne in dobro prevedene. Seveda pa so nasprotno obelodanili tudi številne »neprebavljive« zbirke z zvenečimi naslovi, kot na primer *Vloga in funkcija odločanja delavcev v procesu samoupravljanja* ali *Umetniško-kulturne in družbene manifestacije v letu 1979*. Ni bilo bistvenega pomena, ali se je taka knjiga prodajala oziroma brala ali ne, saj je založbo financirala država.

Dandanes pa je to še kako pomembno. Državne subvencije za knjige so občutno manjše in vse manj denarja je na razpolago tudi za izdajanje prestižnih publikacij. Zaradi tega je bilo treba opustiti že marsikateri projekt. Poleg tega pa, če se knjige ne prodajajo, založnik »pridela« izgubo; to bi v prejšnjem sistemu pokrila država.

Druga plat paradoksa je naslednja: medtem ko so v preteklosti natisnili vrsto nepotrebnih in nikomur koristnih knjig, pa dandanes mnoge življenjsko pomembne publikacije – zlasti še slovarji in glosarji nove evropske terminologije

– nikoli ne ugledajo luči sveta ali pa jo le prepočasi, prav zaradi okrnjenih sredstev v državnem proračunu. Od osamosvojitve leta 1991 naj bi v Sloveniji ponovno prevedli večino nacionalne zakonodaje ter jo tako postopoma prilagodili predpisom, ki veljajo v EU. Tako na področju diplomacije kot tudi znanstvene in izobraževalne dejavnosti je prisotna stalna potreba po novih uradnih dokumentih – protokolih, ocenah kakovosti, univerzitetnih študijskih programih ipd. Vse to mora biti izdelano – in to dokaj hitro – v tujem jeziku, običajno v angleščini. Prepričan sem, da je to problem, s katerim se v tem prehodnem obdobju (obdobju tranzicije) soočajo vse države srednje in vzhodne Evrope. Dobro ga odraža naslednji citat iz članka, ki je bil pred kratkim objavljen v osrednjem slovenskem dnevniku Delo:

Res pa je tudi, da je znanje angleščine v zadnjih letih, ko je Evropa odprla okna in vrata svojih držav, zelo napredovalo, in če nam je všeč ali ne, je treba priznati, da angleščina prodira in se vsiljuje tudi v slovenski jezik, zlasti kadar gre za nove tehnološke izraze (podčrtal avtor).²

Če gre res za prevzetnost tistih, ki govorijo velike evropske jezike, je ta morda vsaj deloma nehotena. Domači govorec angleščine, nemščine, francoščine ali španščine je varen videti dokumente, ki so neoporečni prevodi iz »malih« jezikov, in pri tem le malokdaj pomisli na probleme, na katere je morda naletel prevajalec, ko je skušal specifično svojega jezika prilagoditi standardiziranim zahtevam EU. V ilustracijo naj navedem le droben primer: pred kratkim sem pri evropski reviziji vladne zakonodaje, ki se nanaša na predpise o higieni živil, naletel na na videz preprost izraz *neoporečnost pitne vode*. Vedel sem, kaj pomeni, prevesti pa tega nisem mogel, ker angleščina nima ustreznice za »neoporečnost«. Če bi poiskal pomoč v slovarju, bi dobili nekaj podobnega kot *the irreproachability/impeccability of drinking water*. Na koncu smo s kolegi našli rešitev v okleščeni evropski frazi: *the safety/assured quality of drinking water*. Lahko bi rekli tudi *water beyond reproach*, vendar ne v uradnem dokumentu. Nekaj se je v prevodu moralo izgubiti.

Kar zadeva govorce velikih (glavnih svetovnih) jezikov, je prevod predvsem dokument, namenjen razpravi ali pogajanju v njihovem jeziku. To je enosmerna pot, ki vodi proti ciljnemu jeziku, in ne dvosmerna povezava, ki bi vodila nazaj k izhodiščnemu jeziku. Vi govorite naš jezik, torej nam ni treba govoriti vašega.

Posledica tega je, da se države v tranziciji neizogibno znajdejo v položaju nekakšne jezikovne pristranosti: kot države so priznane, vendar le pod pogojem, da svoje jezike spremenijo (prevajajo/tolmačijo) v »uradni jezik« (lingua franca) nove Evrope. To pa morajo storiti, da bi lahko preživele. Najdrastičnejše to ponazarja dejstvo, da morajo biti pravni dokumenti, ki urejajo odnose med dvema srednjeevropskima državama, na primer pogodba med nekim češkim in slovenskim podjetjem, sklenjeni v treh jezikih (češkem, slovenskem in angleškem), vendar pa je angleška verzija tista, ki jo bodo upoštevali v primeru pravnega spora. Tako češčina kot slovenščina se bosta morali brezpogojno podrediti avtoriteti

nadrejenega jezika. To pa ne velja le za srednjo Evropo, kar je razvidno iz izjave nekega islandskega ekonomista: »Bolj enostavno je, če se že takoj na začetku sprijaznite z dejstvom, da samo vaš jezik ne bo več zadoščal. Nujnosti znanja angleščine v Islandiji nihče ne oporeka.« (The Economist)³

Pred dvajsetimi leti, na neki konferenci v Parizu, ki jo je organiziral Britanski svet v sodelovanju z Goethejevim inštitutom in Francosko zvezo (Alliance Française) na temo učenja tujih jezikov, sem začel premišľevati, kaj bi se zgodilo, če bi v Islandiji odkrili nek izjemno dragocen mineral in bi zaradi tega ta dežela postala najbogatejša in najvplivnejša v Evropi. Ali bi se potem vsi mi začeli pospešeno učiti islandščine? Bi francoščina, nemščina in angleščina postali drugi »tuji« jeziki? Bi bila v vseh uradnih publikacijah na prvem mestu islandščina? Ali bi nas preplavili učbeniki, kot na primer *L'Islandique en Vite* ali *Basic Islandic* ali *Vorsprung durch Islandisch ...*? Verjetno. Seveda pa se to ni zgodilo. In tako se povrnemo k pragmatični ugotovitvi islandskega ekonomista Markusa Mollerja: »Prebivalci malih dežel po navadi govorijo več jezikov kot prebivalci velikih.« Če prebivalci malih dežel govorijo več jezikov kot drugi, je to predvsem zato, ker vsa njihova ekonomija ni odvisna le od proizvodnje, temveč tudi od prevajanja.

Velika dostopnost svetovnega spleta pomeni, da je angleščina, ki se pojavlja na njegovih straneh, tudi vsesplošno razširjena ... Kakšna pa je angleščina, ki se je poslužuje splet? Kaj je jezikovno pravilno? Ali je pomembno, da se nam ta jezik pogosto zdi »napačen«? (The Author)⁴

Večina prevajalcev, starejših od 35 let, je jezikoslovcev, ki se niso želeli ukvarjati s poučevanjem. Kar na samem delovnem mestu so se morali naučiti veščin, za katere niso bili poprej usposobljeni, na primer prevajanja za proizvajalca farmacevtskih izdelkov ali elektronike, ne da bi pred tem poznali katero od obeh strokovnih področij (niti v maternem jeziku). Vse prepogosto je bilo prevajanje le sredstvo za preverjanje znanja, namesto da bi bilo samostojen študijski predmet,⁵ besedila pa so bila po večini literarna. Bodočim prevajalcem, ki se bodo pri svojem delu verjetneje ukvarjali z izrazoslovjem proizvodnje kakor z literarnimi citati, je to kaj malo koristilo.

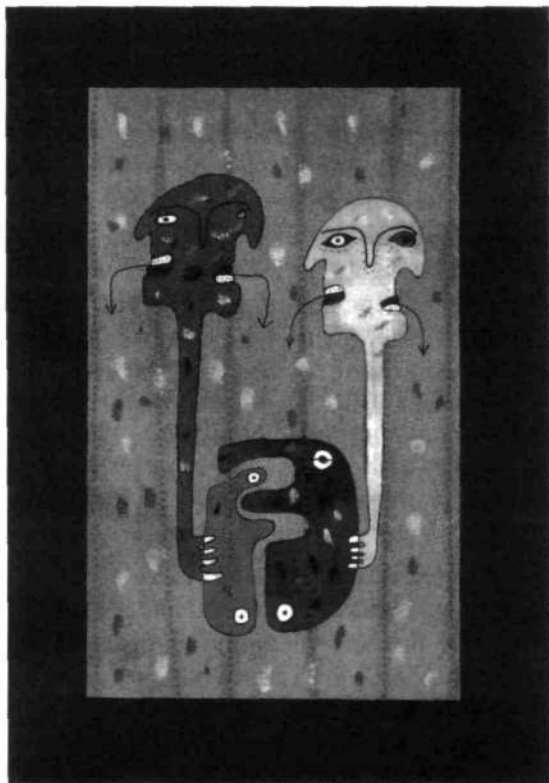
Čeprav se je stanje po osamosvojitvi morda za malenkost izboljšalo, pa tako za Slovenijo kot za Hrvaško velja, da so zaposleni prevajalci deležni vse premalo dodatnega izobraževanja/usposabljanja, s pomočjo katerega bi svoje znanje uskladili z jezikovnimi zahtevami nove Evrope.⁶ Nekateri prevajalci, razen morda tistih, ki so zaposleni v vladnih uradih, še vedno ne najdejo slovenskih ustreznice za vse številnejše birokratske fraze, ki so se kot gobe po dežju razrasle v terminologiji EU, na primer *acquis communautaire*, *cooperative procedure*, *white paper* etc. Prevajalcev, ki imajo možnost izobraževanja v Bruslju ali Strasbourgu, je malo in svoje znanje le stežka posredujejo masi ostalih prevajalcev v Sloveniji.

Lahko bi rekli, da prevajalstvo v Sloveniji doživlja svoj razcvet. Res je, da je dela na pretek za vse, ki so ga pripravljeni prevzeti. To še zlasti velja za vladne službe, ki morajo ustvarjati tako rekoč neustavljivo reko dokumentov v zvezi s

prizadevanji Slovenije za vstop v članstvo Zveze NATO in Evropske unije. Pričakovati je, da se bo v prihodnosti to delo nadaljevalo in bo še naraščalo.⁷

Dva razloga sta, da je to sicer razveseljujoče dejstvo hkrati skrb vzbujajoče. Prvi je status prevajalcev. Ustrezno usposobljeni prevajalci se lahko včlanijo v Društvo znanstvenih in tehniških prevajalcev Slovenije (DZTPS). To članstvo jim zagotavlja določene pravice in privilegije, ne more pa avtomatsko zagotoviti formalnega poklicnega statusa tistim,

ki so (kot prevajalci) zaposleni po podjetjih. Prevajalstvo – na katerem sloni celotno gospodarstvo – še vedno ni uradno priznано kot poklic, ki bi ga lahko primerjali, denimo, s statusom pravnikov, ekonomistov ali učiteljev. Mnoge prevajalce obravnavajo skoraj tako kot stenodaktilografe z dodatnim jezikovnim znanjem. Tako tudi lahko razumemo, zakaj se prevajalci tako pogosto pritožujejo nad šefi, ki jim naročajo: »Prosim, pretipkajte mi to v nemščini, saj vam ne bo vzelo veliko časa.« Veliko truda bo še potrebno, da bo prevajalstvo kot večšina deležno ustreznega priznanja.

Drugi razlog pa je v Evropi splošno uveljavljeno načelo, da naj bi prevode opravljali izključno domači govorci ciljnega jezika. To je lahko seveda popolnoma sprejemljivo načelo, ki pa v srednji in vzhodni Evropi na žalost ostaja le želja. Razlog je preprost: v teh okoljih ni na razpolago dovolj usposobljenih domačih govorcev angleščine, francoščine ali nemščine, da bi zadostili dnevnemu povpraševanju po prevodih iz češčine, hrvaščine, madžarščine, slovaščine in slovenščine v t. i. »glavni« jeziki.

Zahodna Evropa, ki kaže kaj malo zanimanja za jezike srednje in vzhodne Evrope, bi lahko slednji vsaj z hvaležnostjo priznala, da vlaga ogromne napore v zadovoljevanje potreb »velikih« jezikov.

Slovenski pisatelj, uporabljajoč jezik, ki ga govori manj kot dva milijona ljudi, lahko skoraj fizično občuti bližino tišine (Boris A. Novak).⁸

Ko je pred nedavnim pesnik Boris A. Novak imel javno predavanje (seveda v angleščini) v Ljubljani, je s kančkom izzivalne nostalgije omenil dejstvo, da se

vsaj ene arhaične značilnosti slovenskega jezika, tj. dvojine, ne da nikoli ustrezno izraziti v tujem jeziku. Ta posebna glagolska oblika, ki se nanaša na dve stvari, zlasti pa še na dve osebi, izraža neko intimnost: greva (midva sama) je nekaj drugega kot gremo (mi vsi skupaj). Slovencu je ta razlika pomembna, medtem ko tujcu predstavlja le dodaten (nepotreben?) jezikovni zaplet – podobno kot številni naglašeni samoglasniki v madžarščini (ó, ő, ú itd.). Pa vendar težave, ki jih predstavlja ta posebnost, niso nič večje od tistih, ki jih povzroča raba člena (the, a, an) v angleščini govorcem slovanskih jezikov.

Tukaj opozarjam na problem jezika, ker se mi zdi, da obstaja resnična nevarnost, da bi zaradi prevlade angleščine kot glavnega jezika v mednarodni komunikaciji lahko prišlo od postopne erozije osnovnih značilnosti materinščine, kot so na primer naglasi in diakritične oznake (strešice) na šumevcih (č ž š) v slovenščini in hrvaščini. Zaradi tega so vizitke, pisemske glave, naslovi in uradna imena pogosto »očiščeni« naglasov in strešic, z namenom, da bi se prilagodili okusu zahodnoevropejcev. Tako na primer Dušanka Požar ali Jože Senčar postaneta Dusanka Pozar ali Joze Sencar, njuna naslova – Črnuška cesta 3 ali Zaloška cesta 8 – pa se spremenita v Crnuska street 3 ali Zaloska street 8. To ne koristi nikomur, še najmanj pa poštarju.

Kaže, da standardi glede tega niso enotni. Tako v britanskem tisku večinoma upoštevajo francoske naglase (eigu in grave), na primer mesta Alés ne pišejo kot Ales (saj bi slednje dalo misliti, da gre za vrsto piva), vendar pa istih naglasov običajno ne uporabljajo pri madžarskih imenih: Hunyadi Laszlo (László), Bartok Bela (Béla). Celo portugalski in francoski »ç« ter španski »ñ« običajno upoštevajo, medtem ko je bilo potrebnih kar nekaj let pojavljanja na teniških turnirjih, preden je hrvaški teniški as Goran Ivanišević doživel, da so njegovo ime nehali izgovarjati »Ivanisevik«.

Nekomu na Zahodu se bo to morda zdela nepomembna malenkost, pa vendar temu ni tako. Vsaka dežela bi morala imeti pravico do ohranitve lastne ortografije. Navsezadnje, dandanes je malo takih, ki ne znajo izgovori imena Lecha Walese.

Rad bi navedel kratek citat iz pisma, ki sem ga prejel od predsednice Dubrovniškega združenja prevajalcev:

Pravkar sem se vrnila s konference v Bratislavi; bila je izredno zanimiva, saj sem lahko dobila vpogled v delo tamkajšnjih kolegov, kajti vsi mi smo morali prestajati iste »bolečine«. Bila sem prijetno presenečena, ko sem se pogovarjala s kolegi iz Češke, Slovaške, Poljske itd., ter ugotovila, kako dobro poznajo in razumejo naše razmere. V nasprotju z zahodno Evropo je v teh deželah hrvaščina priznan jezik.

Zdi se mi, da se za temi besedami skriva občutenje, ki je skupno vsem prebivalcem srednje in vzhodne Evrope. »Bolečine«, ki jih omenja, se seveda nanašajo na vojno, morda pa tudi na probleme prevajanja. Še posebej izstopa presunljiva potreba po priznanju lastnega jezika. Te potrebe tisti, ki imajo to prednost, da delajo skoraj izključno v svojem jeziku, z drugimi pa se srečujejo le prek prevodov, niso sposobni vselej pravilno razumeti.

Prevzetnost ali pristranost? Oboje po malem, se mi zdi. Čeprav seveda ni realno pričakovati, da bomo prejemali faksirana sporočila v številnih različnih jezikih srednje in vzhodne Evrope, pa vseno lahko upamo, da bodo ti jeziki deležni zasluženega priznanja.

Za zaključek bi rad omenil nekaj, čemur bi lahko rekli »neopazna pomembnost« prevajalcev, ki prevajajo iz »malih« v glavne jezike. Njihovo delo je primerljivo s tistim, ki ga opravljajo kontrolorji v letalskem prometu, ki jih potniki v letalu nikoli ne vidijo. Njihovo delo jemljejo kot samo po sebi umevno – dokler ne pride do stavke kontrolorjev in ves zračni promet v trenutku zastane. Kaj bi se zgodilo, če bi začeli stavkati prevajalci in tolmači? V Bruslju bi vse dejavnosti dejansko zamrle, Svetovna zdravstvena organizacija bi naletela na velike težave pri izvajanju svojih programov pomoči in Natovo misijo bi to oviralo bolj kakor slabe vremenske razmere.

Angleški pesnik Shelley je nekoč izjavil, da so pesniki »zakonodajalci sveta«. Že mogoče, toda »zakonov« brez prevajalcev in tolmačev ne bi bilo na nobenem področju, niti v politiki niti v poeziji niti drugod.

Prevedla Olga Shresta

Opombe

¹ Crystal, David, The Cambridge Encyclopedia of the English Language.

² Alja Košak, Delo, 25. maja 1998:

Drug komentar iz istega članka:

Kljub razširjenosti angleškega jezika ali prav zato pa je sredi Evrope še vedno trden babilonski stolp, ki se še naprej vzpenja v nebo. Gre za Evropsko unijo in njen sedež v Bruslju, kjer je trenutno priznanih že 11 uradnih jezikov. S pristopom Češke, Estonije, Madžarske, Poljske in Slovenije bo število uradnih jezikov, v katerih ministri EU lahko uradujejo, še občutno povečalo armado prevajalcev.

³ »Little Countries«, The Economist, 3. januar 1998.

⁴ Susie Times v The Author, revija Združenja avtorjev (Journal of the Society of Authors), London, pomlad 1998.

⁵ Čeprav ta trditev na splošno drži, moramo vseeno omeniti, da smo imeli že nekaj odličnih prevajalskih seminarjev, ki so jih organizirale univerze iz Prage, Bratislave, Gradca, Ljubljane, Trsta, Dunaja in Zagreba, če jih naštejemo le nekaj.

⁶ V Sloveniji je pred nedavnim ustanovljeni Prevajalski oddelek pri Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani pomembno prispeval k spodbujanju študija prevajalstva ter k priznanju prevajalske dejavnosti kot poklica. Poleg tega za izobraževanje oziroma dodatno usposabljanje prevajalcev skrbijo še vladne službe, kot na primer Služba Vlade Republike Slovenije za evropske zadeve, ki deluje v povezavi z drugimi vladnimi resorji. Tu je tudi samostojna agencija OST (Svetovalne storitve), ki organizira izobraževalne seminarje za poklicne prevajalce.

⁷ Alja Košak, Delo, 25. maja 1998.

⁸ Boris A. Novak, referat na Konferenci o prevajanju v nematerne jezike.